

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال یازدهم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۳، شماره پیاپی ۲۷

ارزیابی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه منظر شهری (نمونه موردی: سبزه میدان قزوین)

رضا جعفری‌ها (استادیار معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، نویسنده مسئول)

r.jafariha@arc.ikiu.ac.ir

غزاله حیدری (کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران)

heydaari.ghaazaaleh@gmail.com

زهرا لک (دانشجوی کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران)

zahralak.za94@yahoo.com

تاریخ تصویب: ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۸

صص ۱۵۱-۱۳۳

چکیده

منظر شهرها تبلور کالبدی ویژگی‌های ملموس و ناملموس محیط است. درک و شناخت نظام پیچیده زیبایی‌شناسی ویژگی‌های محیط بر مبنای تعامل میان انسان و محیط پایه‌گذاری می‌شود. این موضوع در میدان‌های شهری به عنوان کانون تجمع عملکردی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به موقعیت قرارگیری سبزه‌میدان قزوین در محدوده تاریخی و فرهنگی شهر و دسترسی مناسب، بررسی و ارزیابی ویژگی‌های محیطی و زیبایی‌شناسی آن مورد توجه است. روش در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این راستا به منظور ارزیابی و تحلیل مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی منظر سبزه‌میدان شهر قزوین در این پژوهش، مجموعه‌ای ۲۵ مؤلفه‌ی شناسایی شده در هر دو بعد عینی و ذهنی با استفاده از روش دلفی، با مشارکت ۲۰ نفر از خبرگان بررسی و تأیید شده است. در ادامه وزن‌دهی مؤلفه‌ها با استفاده از روش انتروپی شانون انجام شده و با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره تاپسیس، مؤلفه‌ها رتبه‌بندی و ارزیابی شده‌اند. در نتیجه «سرزندگی»، «خاطرات جمعی»، «حس مکان»، «غناي حسی»، «حضورپذیری» و «اصالت و هویت» به ترتیب به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌ها شناسایی و رتبه‌بندی شده‌اند. مؤلفه‌های ذهنی از بالاترین درجه اهمیت برخوردار هستند. در دیدگاه زیبایی‌شناسانه منظر، مؤلفه‌های بعد عینی به عنوان عناصر تشکیل دهنده بستر منظر سبزه‌میدان شهر قزوین نیز حائز اهمیت هستند. بنابراین در فرآیند ادراک و ارزیابی منظر سبزه‌میدان، همواره دو بعد ذهنی و عینی به صورت مکمل یکدیگر وجود دارند.

کلید واژه‌ها: زیبایی‌شناسی منظر، سبزه میدان، قزوین، منظر، منظر میدان شهری.

۱. مقدمه

شهر محصول تعامل انسان و محیط در فضاهای بیرونی و عمومی است. تأثیر کلی و جامعی که ناظر به هنگام دیدار و حضور در فضا بدست می‌آورد. جلوه‌ای از واقعیت فضای زیست انسان که توسط استفاده کننده درک می‌شود. منظر را می‌توان به عنوان بخشی از سرمایه ذهنی و فکری (آنتروپ^۱، ۲۰۰۶، ص. ۱۸۹) و (منوری و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۱)، تصویر ذهنی از شهر و طرح‌واره‌ای ارزش‌گذاری شده (وانگ و گو^۲، ۲۰۲۰، ص. ۱۰) در ذهن افراد تلقی کرد. معمولاً تصور ما از یک شهر بر پایه تصویری است که از سیما و منظر فضاهای عمومی در ذهن خود داریم (تورستین-گودوین و باتی^۳، ۲۰۱۲، ص. ۲۵۳). در فرآیند تعامل میان انسان و محیط، ابتدا ویژگی‌های ملموس محیط در معرض حواس پنجگانه قرار می‌گیرد و در نتیجه‌ی ادراک شهر «منظر عینی شهر» به وجود می‌آید. شناخت منظر عینی شهر بر اساس طرح‌واره‌های ذهنی، تجارب و خاطرات در ذهن فرد ساخته شده و به محیط معنا را الصاق می‌کند و «منظر ذهنی شهر» شکل می‌گیرد. واکنش‌های عاطفی پس از رخداد تعامل‌های ثانویه و ارزیابانه در محیط موجب خلق «منظر ذهنی-ارزیابانه» می‌شود (گلکار، ۱۳۸۷، ص. ۹۸-۹۷). در نتیجه ادراک بعنوان کنشی دارای نظام ذهنی است (ایروانی و خدایانه‌ی، ۱۳۷۱، ص. ۲۲). در این راستا منظر شهری یک مفهوم چندبعدی است، از یک طرف با مؤلفه‌های محسوس و ملموس که عمدتاً بصری هستند و از طرف دیگر با مؤلفه‌های ذهنی مثل مؤلفه‌های معنایی، تاریخی و خاطره‌ای تعریف می‌شود (آل‌هاشمی و منصوری، ۱۳۹۶، ص. ۳۳).

توجه به فضاهای عمومی شهری به عنوان یک ضرورت اساسی در طراحی و برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی شهری تبدیل شده است (توپچی‌خسروشاهی و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۱۹۳). این فضاها در شهرها به عنوان کانونی برای حضور عموم مردم، همواره از اهمیت بالایی برخوردار است. میدان‌ها از اثرگذارترین فضاهای شهری هستند (پاکزاد، ۱۳۹۱، ص. ۸۵). یکی از عوامل تعیین کننده در شکل‌گیری منظر میدان‌ها، به کارگیری اقدامات زیبایی‌شناختی به عنوان سنگ محک در فرآیند طراحی است (جعفری‌ها^۴ و همکاران، ۲۰۲۲، ص. ۵). ادراک و ارزیابی زیبایی‌شناسی روندی بر مبنای تعامل بین شهروندان و محیط شهر است (امین‌زاده، ۱۳۹۴، ص. ۷۸). مطالعات در زمینه زیبایی‌شناسی شهری در نیمه دوم قرن بیستم میلادی رشد چشم‌گیری داشته است (جعفری‌ها، ۱۳۹۶، ص. ۶۸). زیبایی‌شناسی منظر به عنوان محصولی بین ویژگی‌های منظر و واکنش افراد به آن ویژگی‌ها تعریف می‌شود (کلی و اسمیت^۵، ۲۰۰۴، ص. ۶۶). ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر در فضاهای شهری و میدان‌ها از یک طرف به شناخت و بررسی اجزا ملموس محیط است (آل‌هاشمی و منصوری، ۱۳۹۶، ص. ۳۹) و شامل پاسخ‌های مستقیمی می‌شود که حواس ما به فرم‌ها و ساختارها بدون هیچ‌گونه فعالیت ذهنی و یا با حداقل آن نشان می‌دهد (ناسار^۶، ۲۰۱۱، ص. ۱۶۳) که بصورت فعال،

1. Antrop
2. Wang & Gu
3. Thurstain-Goodwin and Batty
4. Jafariha
5. Clay & Smith
6. Nasar

عهده‌دار سامان‌دهی معلومات حسی و نیز معنی‌بخشی به آنهاست (بهزادپور، ۱۳۹۹، ص. ۷۵). از طرف دیگر عواملی مانند هویت که در حوزه امور ذهنی وابسته است (آل‌هاشمی و منصوری، ۱۳۹۶، ص. ۳۹) و در هنگام مواجهه فرد به دو صورت می‌تواند نوع کیفیت زیبایی‌شناختی را که مشاهده کرده؛ بیان کند (موسوی‌رکنی، ۱۳۹۴، ص. ۵۴). در واقع به برداشت مردم از زیبایی اشاره دارد، به این معنی که زیبایی‌شناسی منظر خروجی اصلی تعامل انسان و منظر است (گلیوتس^۱، ۲۰۱۱، ص. ۷). به عبارتی شرح موضوع ذات زیبایی و چگونگی درک ما از آن، به کمیت و کیفیت اشیایی که در محیط دیده می‌شود بستگی دارد که بر احساسات شناختی افرادی که آنها را زیبا و دلپذیر می‌دانند تأثیر می‌گذارد (مندر^۲ و همکاران، ۲۰۲۲، ص. ۲؛ کریمی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶؛ آیوازیان، ۱۳۸۱، ص. ۲). اهمیت وجود پارادایم‌های عینیت‌گرا یا ذهنیت‌گرا در منظر باعث ایجاد یک تفاوت اساسی می‌شود، بعد عینی از نظر چشم‌اندازهای فیزیکی قابل اندازه‌گیری و ارزیابی است، اما بعد ذهنی باید بر اساس ارزیابی از ترجیحات چشم‌اندازی فیزیکی جامعه باشد (لوتیان^۳، ۱۹۹۹، ص. ۱۹۳). درواقع با تأکید و تمرکز بر تفکر، به این موضوع اشاره دارد که عینیت در اعماق جنبه‌ی ذهنی بشر جای دارد و در بعضی موارد نمی‌توان آنها را از هم جدا دانست (کریمی، ۱۳۸۹، ص. ۵۸). هدف ذهن‌گرا درک بهتر از پاسخ‌های انسانی به مناظر به عنوان ابزاری برای شناسایی عوامل کلیدی است که به کیفیت آن کمک می‌کند (لوتیان، ۱۹۹۹، ص. ۱۸۱). دیدگاه این بعد در زیبایی، متکی بر نظر شاهدان است و با آزمایش فرضیه‌ها و گرایش‌ها به تعیین کیفیت منظر بر مبنای ترجیحات انسان می‌پردازد. از دیدگاه لنگ؛ "ایجاد احساس آرامش، توجه به مقیاس انسانی، معنا بخشیدن به منظره و محرک‌هایی که در محیط وجود دارد، حفظ اصالت، سرزندگی محیط، خلق خاطرات از مؤلفه‌هایی است که در ابعاد ذهنی بر درک مفهوم زیبایی تأثیرگذار است" (لانگ، ۱۹۸۷). منظر تولنایی خلق احساسات جدید، اشاره به خاطرات گذشته و یادآوری آموخته‌های پیشین را دارد (فتاحی، بمانیان و صارمی، ۱۴۰۰، ص. ۴۹۶-۴۹۵). اثرات محیط ساخته‌شده بر ساکنان معمولاً به دلیل ارزش‌های حیاتی درک معماری اعم از ذهنی و حسی که در طبیعت بیولوژیکی تجسم یافته، مورد توجه قرار می‌گیرد (سخائی، گو و لوها، ۲۰۲۳، ص. ۲). خصوصیات و ویژگی‌هایی که بصورت ذاتی در سرشت یک فضا وجود دارند و به دیدگاه بینندگان وابسته نیستند، در حوزه بعد عینی قرار می‌گیرند (فتاحی، بمانیان و صارمی، ۱۴۰۰، ص. ۴۹۶). مقوله عینی بر تجربه تأکید بیشتری دارد، چراکه تجربه ترکیبی از واکنش‌های دیداری و آزمون و با دخل و تصرف فرد است (یوسفیان، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۰). فعالیت همزمان حواس با یکدیگر موجب افروندن بخش‌های متنوع به درک یا فهم بصری می‌شود که می‌تواند موجب تضعیف و یا تقویت داده‌ها شود (نیجویس، ون-لامرن و هوون^۴، ۲۰۱۱، ص. ۲۲). در بعد عینی، زیبایی همان کیفیتی است که در ذات منظر وجود دارد که رویکرد خاصی دارد و خواهان کشف ویژگی‌های کالبدی منظر است. در ارتباط با رویکرد یا بعد عینی، مصادیق متعدد و گوناگونی بیان شده که تأثیر تنوع رنگ، جذابیت‌های فرم، بازی با سایه و

1. Golivets
2. Mundher
3. Lothian
4. Nijhuis, Van-Lammeren & Hoeven

نور، ایجاد هماهنگی و تناسبات معقول از جمله مواردی است که می‌توان به آن اشاره کرد (لانگ، ۱۹۸۷). یعنی منظر شهر عینیت قابل ادراک و فضای مورد ادراک ما از واقعیت موجود شهر پیرامونمان است (شعبان‌جولا، زندگی، ۲۰۱۵، ۹۹).

به نظر می‌رسد برای رسیدن به نتیجه مطلوب، بهتر است از رویکردهای تک قطبی عینی و ذهنی در زیبایی‌شناسی منظر پرهیز شود و رویکرد دوقطبی مورد توجه قرار گیرد (جعفری‌ها، ۱۳۹۷، ص. ۲۷). با این توضیح به بررسی جداگانه‌ی مؤلفه‌ها در بعد ذهنی و عینی می‌پردازیم. شهود حسی و زیبایی‌شناسی، رعایت تعادل و تناسبات، استفاده از هندسه‌ی متقارن، واضح و آشکار بودن، برقراری توازن، متضاد بودن و متنوع بودن را در راستای نظام‌مند بودن می‌داند و این در حالی است که شناخت زیبایی را امری ذاتی در وجود انسان می‌داند. (ریخته‌گران، ۱۳۸۴، ص. ۱۱). سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت همچنین وحدت و خوانایی از شاخصه‌های مهم در زیبایی کالبدی شهر بیان شده‌اند. وجه محسوس فضا، و عواملی مانند چشم‌انداز زیبا در کالبد یا ترکیب‌بندی، کیفیت رنگ و مصالح (وحدت، سجادزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵، ص. ۲۲). وحدت فضایی (متهی شدن به یک کلیت یگانه)، پیوستگی جداره (برای درک حدود فضا و ایجاد محصوریت)، زیبایی خط آسمان (ایجاد ریتم و نقاط عطف) و رنگ و مصالح (تأثیرات روانی رنگ‌ها)، انعطاف‌پذیری، خوانایی و تناسبات بصری (قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۹) حقیقت، امنیت، خولنایی، سرزندگی، هویت، وحدت (صلاحی و مضطرزاده، ۲۰۲۳، ص. ۶۲). نقوش و اشکال، تناسبات، ریتم، مقیاس و پیچیدگی، رنگ و ... که به ساختار هندسی فضا مرتبط است (لانگ^۱، ۱۹۸۷) و متغیرهایی مانند انسجام، پیچیدگی، اغتشاش، مقیاس بصری، تصویرپذیری یا طبیعی بودن با کیفیت زیبایی شناختی همپوشانی دارند که می‌تواند برای شناسایی ترجیحات زیبایی شناختی کاربران برای تنظیمات فضای باز مورد استفاده قرار گیرد (لیو و ۲۰۱۹، ص. ۲). همچنین هویت، ساختار، شفافیت، خوانایی و سازگاری معیارها و شاخص‌هایی برای سنجش زیبایی‌شناسی هستند. منظر شهری صرفاً خاطرات و یا صرفاً کالبدی نیست، درواقع پدیده‌ی است عینی-ذهنی که از براین این دو حاصل می‌شود (آتشین‌بار^۲، ۲۰۰۹، ص. ۵۲). اگرچه تجربه زیبایی‌شناختی با درک چندحسی هدایت می‌شود، اما حس غالب به طور کلی حس بینایی در فضاهای معماری است (ایپک^۳، ۲۰۲۲، ص. ۹-۱۰). ریتم یکی از ضروری‌ترین ابزارهای هماهنگی در معماری است زیرا توزیع منظم فرم‌ها و فضاها را تضمین می‌کند (عبدالحسین، عبدالحسین عباس و حمید حداد^۴، ۲۰۲۳، ص. ۱۸-۱۹). ترجیحات ساکنان در رابطه با ساختار چشم‌انداز پوشش گیاهی به طور مستقیم بر استفاده آنها از فضای سبز تأثیر می‌گذارد (مائو^۵ و همکاران، ۲۰۲۳، ص. ۲۲-۲۳). رلف معتقد است "برای ساختن هویت یک محیط به فعالیت، معنا و

1. Lang
2. Atashinbar
3. Ipek
4. Abdulhussain, Abdulhussain & Hameed Haddad
5. Mao

بستر فیزیکی نیازمندیم" درواقع با وجود حس مکان پیوند و ارتباط میان فرد و محیط برقرار می‌شود (رالف^۱، ۱۹۷۶). نظریه‌پردازان معماری، پیچیدگی و نظم را به عنوان عاملی تعیین‌کننده در ارزیابی کیفیت معماری ذکر می‌کنند و تعادل در عناصر معماری می‌تواند عملکرد شناختی را بالا ببرد (سکائی، گو و لوها^۲، ۲۰۲۳، ص.۳).

مسأله‌ی اصلی در پژوهش پیش رو، ارزیابی و بررسی بعد زیبایی‌شناسانه‌ی منظر شهر می‌باشد؛ که در خصوص اجزا و متغیرهای مربوط به این مقوله پژوهش‌های محدودی وجود داشته است. اما بیان جامع و ترکیب‌شده‌ای از ارزیابی و همچنین زیبایی‌شناسی منظر بر اساس مؤلفه‌های موجود در هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی، دغدغه‌ی اساسی نگارندگان در این پژوهش است. اهمیت پرداختن به موضوع ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی منظر در سبزه‌میدان قزوین از دو جهت قابل بیان است. اول اینکه این میدان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین میدان شهری با سابقه‌ی چندصد ساله در قزوین است که ارتباط آن با مجموعه‌ی حکومتی دوره شاه طهماسب صفوی در گذشته و ارتباط آن با مراکز تجاری، فرهنگی، مذهبی و اقتصادی شهر، آن را بعنوان یکی از گره‌های اصلی شهر قزوین بدل کرده است. دوم اینکه وجود پژوهش‌هایی با رویکرد ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی مناظر شهری، کمک شایانی در حوزه‌ی طراحی و بهسازی مناظر شهری خواهد کرد که این مقوله تاکنون مهجور مانده است.

با توجه به این موضوع که زیبایی منظر شهری دارای ابعاد مختلف و معیارهای متعددی می‌باشد که عقاید و دیدگاه‌های متفاوتی را نیز پوشش می‌دهد، در مطالعات انجام شده در حوزه زیبایی منظر فضاهای عمومی و میدان‌های شهری و روش‌های ارزیابی آن، پژوهش‌های متفاوت و متنوعی صورت گرفته است؛ در این راستا حقی و همکاران در سال ۱۳۹۶ در پژوهش «ارزیابی کیفیت منظر فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی: میدان امام شهر همدان)» اینطور نتیجه‌گیری کردند که، منظر شهری در مقیاسی فراتر از تک‌بنا تعریف می‌شود و یک مشخصه مهم در ارزیابی کیفیت محیط تلقی می‌شود که سایر مؤلفه‌های کیفیت محیط را نیز تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (حقی، کریمی‌مشاور و زلفی‌گل، ۱۳۹۶، ص.۵۳۷). آقابزرگ و متدین در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل کالبدی میدان‌های تاریخی ایران» در سال ۱۳۹۳، ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه‌ی میدان‌های شهری ایرانی در یک نظام لایه‌ای هماهنگ با یکدیگر و متشکل از نظام عناصر (شامل نظام‌های عناصر معماری، عناصر طبیعی، عناصر مصنوع ثابت و موقت) و نظام ترکیب (شامل نظام ترکیب عناصر، نظام هندسی، نظام فضایی، نظام رنگ و نور) تعریف می‌کند (آقابزرگ و متدین، ۱۳۹۳، ص.۲۰). در پژوهش «فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی-اسلامی (نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران)» نقی‌زاده، و همکاران در سال ۱۳۹۲، ارزش‌های جامعه، فرهنگ و نیازهای مردم به عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های فضای شهری مطلوب و زیبا معرفی می‌کند (نقی‌زاده، تقه‌الاسلامی و بشیری، ۱۳۹۲، ۴۸). در پژوهشی دیگر مهذب‌طالب و همکاران تحت عنوان «نگرش‌ها در زیبایی‌شناسی منظر شهری» در سال ۱۳۹۷ اینطور نتیجه‌گیری کردند که ابعاد مختلف و متنوع از جمله کالبدی، عملکردی، ادراکی، معنایی

1. Ralph

2. Sakhaei, Gu & Looha

و... در ارزیابی زیبایی منظر شهری تأثیر دارد. با توجه به نظرات مشارکت‌کنندگان تمرکز روی یک‌وجه صرفاً ذهنی و یا عینی وجود ندارد بلکه در نظرشان ترکیبی از معیارهای متنوع عینی و ذهنی وجود دارد. بنابراین در ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر نگاهی چندبعدی و توجه همزمان باید وجوه مختلف ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر شهری وجود داشته‌باشد (مهدب‌طالب، کریمی‌مشاور و سجاذزاده، ۱۳۹۷، ص. ۱۰۳-۱۰۲). کریمی‌مشاور در پژوهش «رویکردها و روش‌ها در زیبایی‌شناسی شهری» در سال ۱۳۹۲ زیبایی‌شناسی در دو بعد عینی و ذهنی تعریف می‌شود (کریمی‌مشاور، ۱۳۹۲، ص. ۵۳). براساس پژوهش‌های انجام شده در این خصوص، بررسی موضوع منظر شهری در یک مفهوم دو بعدی تعریف می‌شود که از یک سو به مؤلفه‌های محسوس (عمدتاً بصری) سازنده فضا می‌پردازد و از سوی دیگر شامل مؤلفه‌های ذهنی می‌باشد (قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۵). اسکریوانوا و کالیودا در پژوهش «درک و ارزیابی ارزش‌های زیبایی‌شناختی منظر در جمهوری چک-بررسی ادبیات» سال ۱۳۸۹ دو رویکرد برای ارزیابی زیبایی‌شناسی منظر تعریف کرده‌است. ارزش زیبایی‌شناختی را می‌توان بر اساس ویژگی‌های عینی چشم‌انداز یا بر اساس نظرات ذهنی ناظران قضاوت کرد. ابزار ایده‌آل برای ارزیابی کیفیت زیبایی‌شناختی چشم‌انداز می‌تواند ترکیبی از ارزیابی مبتنی بر متخصص بر ادراک باشد (اسکریوانوا و کالیودا، ۲۰۱۰، ص. ۲۱۹). حقیریان و همکاران در پژوهش «اولویت بصری میدان‌های شهری از منظر کاربران (نمونه موردی: میدان‌های شهر همدان)» در سال ۱۳۹۵، اینطور نتیجه‌گیری می‌کند که در جهت هرچه بیشتر ادراک زیبایی‌شناسی در میدان‌ها دو بعد عینی و ذهنی صدق می‌کند (حقیریان، سجاذزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵، ص. ۳۹).

۲. روش‌شناسی

۲.۱. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و براساس رویکرد آمیخته از روش‌های کیفی و کمی است. از لحاظ نتیجه در فاز کیفی جزء تحقیقات توصیفی و در فاز کمی جزء تحقیقات تحلیلی است. در این راستا به منظور شناسایی و طبقه‌بندی مهم‌ترین و تأثیرگذارترین مؤلفه‌های موثر بر زیباشناسی منظر میدان شهری به مطالعات به شیوه‌ی مرور سیستماتیک از اسناد کتابخانه‌ای و روش پیمایشی انجام شده است. جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش با استفاده از تکنیک دلفی به وسیله‌ی پرسشنامه انجام شده است. انتخاب اعضاء و تشکیل پانل خبرگان یک بخش مهم در تکنیک دلفی می‌باشد. پانل دلفی در این پژوهش، به روش نمونه‌گیری هدفمند، از اساتید دانشگاهی و گروه متخصصان فعال در حوزه منظر و برنامه‌ریزی شهری ساکن در شهر قزوین تشکیل شده‌است که در نهایت ۲۰ نفر از اعضاء در پژوهش مشارکت داشته‌اند. بنابراین در گام اول پس از ارسال لیست مؤلفه‌ها برای خبرگان، موافقت جمعی آن‌ها درباره لیست دریافت شد و بدین ترتیب روایی تحقیق مورد تأیید قرار گرفته‌است.

جدول ۱. مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی منظر

مؤلفه و منابع	شمارنده	بعد
مبلمان (کفسازی، نورپردازی، آذین بندی، تمیزی و نگهداری و ...)	A1	بصری
تناسبات بصری و هندسه	A2	
فرم و کالبد	A3	
انسجام و پیوستگی	A4	
خط آسمان / خط زمین	A5	
تنوع (رنگ و مصالح و بافت و اختلاف سطح و...)	A6	
تقارن و تعادل	A7	
نظم	A8	
وحدت	A9	
محسوریت و گشایش مناسب (دسترسی و...)	A10	
ایمنی	A11	
عناصر شاخص / نماد / نشانه	A12	
عناصر طبیعی (پوشش گیاهی، آب)	A13	
تداوم و سلسله	A14	
دید و چشم انداز	A15	
واکنش‌های احساسی و آرامش	A16	حسی
حضورپذیری (کنش‌های اجتماعی)	A17	
خاطرات جمعی (یادآوری تجارب)	A18	
خوانایی	A19	
حس مکان	A20	
غناي حسی (صدا و آوازاها، بوها و رایحه‌ها و...)	A21	
توالی، ریتم و تباين	A22	
امنیت	A23	
سرزندگی	A24	
اصالت و هویت	A25	

مأخذ: (آتشینبار، ۲۰۰۹؛ ایپک، ۲۰۲۲؛ آقابزرگ و متدین، ۱۳۹۳؛ بتلی، ۱۹۸۵؛ تیبالدز^۱، ۱۹۹۰؛ رالف، ۱۹۷۶؛ ریخته‌گران، ۱۳۸۴؛ سخایی، جی‌یو و عزیزمحمدا، ۲۰۲۳؛ صلاحی و مرتضی‌زاده، ۲۰۲۳؛ عبدالحسین، عبدالحسین و حامید، ۲۰۲۳؛ قره‌بگلو، نژادابراهیمی و جاویدمه، ۱۳۹۵؛ لنگ، ۱۹۸۷؛ لیو و اسکروث، ۲۰۱۹؛ مهذب‌طلاب، کریمی‌مشاور و سجاذزاده، ۱۳۹۷؛ وحدت، سجاذزاده و کریمی‌مشاور، ۱۳۹۵).

در گام بعدی به منظور ارزیابی و تجزیه و تحلیل مؤلفه‌ها، از تکنیک رتبه‌بندی تاپسیس استفاده شده است. این تکنیک یکی از روش‌های مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره است که در آن براساس نسبت فاصله با گزینه‌ی ایده‌آل و ضد ایده‌آل به رتبه‌بندی مؤلفه‌ها می‌پردازد. بدین‌منظور در روش تاپسیس نیاز به محاسبه وزن هر مؤلفه وجود دارد. بنابراین در این پژوهش وزن دهی مؤلفه‌ها که در جدول شماره ۱ آورده شده، با استفاده از روش انتروپی شانون انجام شده است.

در مرحله اول ماتریس تصمیم «M»، از معیار «A» در سطر و گزینه «C» در ستون تشکیل شده است. بنابراین مؤلفه‌های معرفی‌شده در «جدول ۱» به عنوان معیار در سطر ماتریس تصمیم و «کیفیت مؤلفه» و «تأثیرگذاری مؤلفه» به ترتیب «C1» و «C2» به عنوان گزینه در ستون جاگذاری شده است. هر درایه‌ی ماتریس «M» با « m_{ij} » تعریف می‌شود. در ادامه باید ماتریس «M» نرمالسازی شود. ماتریس تصمیم نرمال شده با «N» و هر درایه‌ی آن « n_{ij} » تعریف می‌شود. در تکنیک انتروپی نرمالسازی به روش خطی انجام شده و پس از طی مراحل مختلف در نهایت اوزان نهایی براساس الگوریتم ذیل محاسبه می‌شود.

$$n_{ij} = \frac{m_{ij}}{\sum m_{ij}} \quad 1-1$$

$$k = \frac{1}{\ln(a)} \quad 2-1$$

$$E = -k \sum [n_{ij} \ln(n_{ij})] \quad 3-1$$

$$D_j = 1 - E_j \quad 4-1$$

$$W_j = \frac{D_j}{\sum D_j} \quad 5-1$$

در گام بعدی این مطالعه، از تکنیک تاپسیس برای اولویت‌بندی و انتخاب مهم‌ترین مؤلفه‌ها استفاده شده است. در تعریف این روش مفهوم «حل ایده‌آل» یا «شبهات به حل ایده‌آل» مطرح شده است. مفهوم ایده‌آل در این روش به این معنی است که از هر جهت به‌عنوان بهترین گزینه تعریف شده است. به عبارتی در واقعیت بهترین گزینه وجود ندارد ولی در این روش سعی می‌شود تا بهترین و ایده‌آل‌ترین گزینه براساس الگوریتم ارائه شده در ذیل، تعیین شود.

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_1^m a_{ij}^2}} \quad 6-1$$

$$V = N \times W_{n \times n} \quad 7-1$$

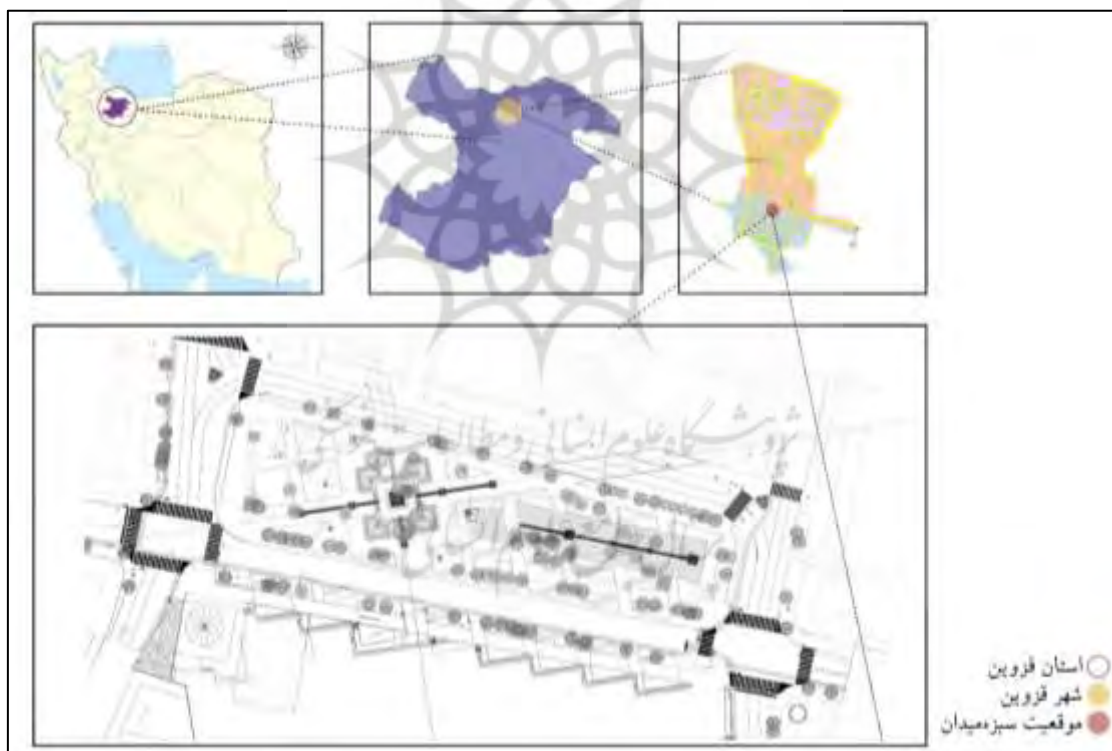
$$V^+ = MAX(C_{ij}) \quad 8-1$$

$$V^- = MIN(C_{ij})$$

$$cl_i^* = \frac{di^-}{(di^- + di^+)} \quad 9-1$$

۲.۲. معرفی محدوده مورد مطالعه

سبزه میدان بعنوان یک گره ترافیکی در شهر قزوین با طول جغرافیایی ۵۰ درجه و ۰ دقیقه و ۱۵ ثانیه و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۶ دقیقه و ۱۰ ثانیه، با ارتفاع ۱۳۰۱ متر از سطح دریا در جنوب این شهر واقع شده‌است. در «تصویر ۱» نقشه‌ی محدوده‌ی سبزه‌میدان آورده شده که با توجه به موقعیت قرارگیری این میدان در شمال مجموعه تاریخی فرهنگی باغ سعادت و محور پیاده‌راه سبزه‌میدان و همچنین دسترسی مناسب از سایر نقاط شهر قزوین، از پتانسیل بالایی در جهت ایفای نقش هویتی و معنایی در مقیاس شهر و حتی سطح‌های بالاتر نیز برخوردار است. ارتباط و نزدیکی سبزه میدان قزوین با مهم‌ترین مراکز تجاری و اقتصادی (شامل بازار سستی و جدید)، فرهنگی و مذهبی (پیغمبریه، حوزه‌های علمیه، موزه‌ی چهل‌ستون و ...)، تاریخی (پیوستگی به مجموعه‌ی دولت‌خانه‌ی صفوی و کاخ چهل‌ستون «کلاه‌فرنگی»)، همچنین گره اصلی و ارتباط دهنده‌ی شریان‌های شمالی-جنوبی و شرقی-غربی شهر که بار ترافیکی سنگینی را پیرامون خود دارد؛ آن را بعنوان یکی از گره‌های اصلی شهر قزوین بدل کرده است.

شکل ۱. موقعیت سبزه‌میدان در شهر قزوین

۳. یافته‌ها

سبزه میدان در شهر قزوین به عنوان یک فضای شهری نقش یک گره مهم را در ساختار استخوان‌بندی شهر ایفا می‌کند. درواقع یک عنصر ترافیکی است که در اختیار سواره قرار گرفته است. با محدود شدن ترافیک سواره و

تاسیس پیاده راه «آزادی» در ضلع جنوبی میدان در سال‌های اخیر، مفهوم و عملکرد این میدان دچار تغییرات شد و از یک میدان صرفاً ترافیکی به یک میدان با عملکرد پیاده تبدیل شده است. در این راستا اولویت‌های جدیدی در ارزیابی و شناخت منظر و مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی آن به وجود می‌آید. بنابراین در تعریف مجدد میدان به عنوان یک فضای شهری زیبا، مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و عوامل مطلوبیت آن حائز توجه است.

در مرحله اول پژوهش، پس از تشریح چارچوب مفهومی پژوهش و لیست مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی شناسایی شده از مبانی نظری برای مشارکت‌کنندگان، از خبرگان در پانل دلفی خواسته شده تا میزان موافقت خود با طرح کلی پژوهش را در طیف پنج مرحله‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) اعلام کنند. پس از جمع‌آوری نتایج، پاسخ‌ها کدگذاری شدند. به اینصورت که "خیلی زیاد" معادل عدد ۵، "زیاد معادل عدد ۴"، "متوسط" معادل عدد ۳، "کم" معادل عدد ۲ و "خیلی کم" معادل عدد ۱، در نظر گرفته شد. در نتیجه میانگین پاسخ‌ها، عدد ۴ حاصل شده است. بنابراین می‌توان اینطور نتیجه‌گیری کرد که اجماع نظر بر روی طرح کلی پژوهش وجود دارد. از این رو مؤلفه‌های دسته‌بندی شده در «جدول ۱» مورد بررسی پانل دلفی قرار گرفته و تأیید شده است.

در فرآیند حل مسئله به روش تاپسیس، تعیین اوزان شاخص‌ها یک گام بسیار موثر است. در نتیجه براساس اوزان نهایی شاخص‌ها، می‌توان مؤلفه‌ها را اولویت‌بندی کرد. در این بخش از پژوهش از تکنیک آنتروپی شانون برای محاسبه وزن شاخص‌ها استفاده شده است. در اولین مرحله از روش آنتروپی ماتریس تصمیم‌گیری «M» تشکیل می‌شود. پس از تشکیل ماتریس تصمیم در گام بعدی ماتریس «M» باید نرمالسازی شود. در این راستا با استفاده از فرمول شماره ۱-۱ ماتریس «M» نرمال‌سازی شده و نتایج آن در «جدول ۲» ارائه شده است. در گام بعدی با استفاده از فرمول‌های ۱-۲ و ۱-۳ آنتروپی شانون محاسبه می‌شود و در ادامه بر اساس محاسبات انجام شده، وزن نهایی هر یک از مؤلفه‌ها مورد مطالعه محاسبه شده است.

جدول ۲. وزن‌دهی به روش آنتروپی شانون

مؤلفه‌ها		ماتریس تصمیم M		ماتریس نرمال شده N	
		C1	C2	C1	C2
زیبایی‌شناسی	A1	۵/۷۵	۵/۱	۰/۰۳۳۹	۰/۰۳۰۰
	A2	۵/۸۵	۵/۴	۰/۰۳۴۵	۰/۰۳۱۸
	A3	۶/۰۵	۴/۹	۰/۰۳۵۶	۰/۰۲۸۹
	A4	۵/۳	۴/۷	۰/۰۳۱۲	۰/۰۲۷۷
	A5	۶/۱۵	۵/۶	۰/۰۳۶۲	۰/۰۳۳۰
	A6	۵/۷	۴/۶	۰/۰۳۳۶	۰/۰۲۷۱
	A7	۶/۱	۵/۵	۰/۰۳۵۹	۰/۰۳۲۴
	A8	۵/۶۵	۴/۵	۰/۰۳۳۳	۰/۰۲۶۵
	A9	۵/۳۵	۴/۹	۰/۰۳۱۵	۰/۰۲۸۹
	A10	۶/۵	۵/۲	۰/۰۳۸۳	۰/۰۳۰۶

مؤلفه‌ها		ماتریس تصمیم-M		ماتریس نرمال شده-N	
		C1	C2	C1	C2
A11	ایمنی	۶/۶۵	۵/۱	۰/۰۳۹۲	۰/۰۳۰۰
A12	عناصر شاخص/نماد/نشانه	۶/۰۵	۴/۸	۰/۰۳۵۶	۰/۰۲۸۳
A13	عناطر طبیعی	۷/۳۵	۵/۸	۰/۰۴۳۳	۰/۰۳۴۲
A14	تداوم و سلسله	۶/۳۵	۴/۶	۰/۰۳۷۴	۰/۰۲۷۱
A15	دید و چشم‌انداز	۶/۵۵	۵/۲	۰/۰۳۸۶	۰/۰۳۰۶
A16	واکنش‌های احساسی و آرامش	۶/۸۵	۵/۴	۰/۰۴۰۴	۰/۰۳۱۸
A17	حضورپذیری	۷/۹	۶	۰/۰۴۶۵	۰/۰۳۵۳
A18	خاطرات جمعی	۸/۲۵	۵/۹	۰/۰۴۸۶	۰/۰۳۴۸
A19	خوانایی	۷/۷	۵/۴	۰/۰۴۵۴	۰/۰۳۱۸
A20	حس مکان	۸/۲۵	۵/۹	۰/۰۴۸۶	۰/۰۳۴۸
A21	غناي حسی	۸/۲۵	۵/۵	۰/۰۴۸۶	۰/۰۳۲۴
A22	توالی، ریتم و تباين	۷	۵/۲	۰/۰۴۱۲	۰/۰۳۰۶
A23	امنیت	۷/۴	۵/۱	۰/۰۴۳۶	۰/۰۳۰۰
A24	سرزندگی	۸/۹۵	۵/۵	۰/۰۵۲۷	۰/۰۳۲۴
A25	اصالت و هویت	۷/۸۵	۵/۳	۰/۰۴۶۲	۰/۰۳۱۲

با توجه به اوزان بدست آمده از این مرحله، معیارهایی که دارای وزن بیشتر هستند نسبت به معیارهای دیگر از اهمیت بیشتری برخوردارند و تأثیر آن در انتخاب گزینه بهینه در مراحل بعدی بیشتر است. در «جدول ۳» اوزان نهایی براساس تکنیک آنتروپی شانون آورده شده است.

جدول ۳. اوزان نهایی

C2	C1	W
۰/۹۷۹۶	۰/۰۲۰۴	

این مرحله از پژوهش براساس ماتریس تصمیم «M» که در قبل تشکیل شده است، شروع می‌شود. در ادامه به روش نورم و با استفاده از فرمول ۱-۶ بی‌مقیاس‌سازی ماتریس انجام شده و ماتریس بی‌مقیاس شده «N» تشکیل شده است. در مرحله بعد ماتریس بی‌مقیاس‌شده موزون «V» محاسبه می‌شود. بنابراین براساس اوزان نهایی بدست‌آمده از روش آنتروپی که در «جدول ۴»، ماتریس مربعی « $W_{n \times n}$ » تشکیل شده است، با استفاده از فرمول ۱-۷ ماتریس بی‌مقیاس‌شده موزون ساخته شده است.

جدول ۴. ماتریس‌های تکنیک TOPSIS

مؤلفه‌ها		ماتریس تصمیم-M		ماتریس بی‌مقیاس شده-N		ماتریس بی‌مقیاس موزون-V	
		C2	C1	C2	C1	C2	C1
معیارهای مثبت	A1	۵/۷۵	۵/۱	۰/۹۸۸۹	۰/۹۶۳۰	۰/۹۴۳۴	۰/۰۲۰۲
	A2	۵/۸۵	۵/۴	۱/۱۰۸۶	۰/۹۹۶۸	۰/۹۷۶۵	۰/۰۲۲۶
	A3	۶/۰۵	۴/۹	۰/۹۱۲۸	۱/۰۶۶۱	۱/۰۴۴۴	۰/۰۱۸۶
	A4	۵/۳	۴/۷	۰/۸۳۹۹	۰/۸۱۸۲	۰/۸۰۱۵	۰/۰۱۷۱
	A5	۶/۱۵	۵/۶	۱/۱۹۲۳	۱/۱۰۱۷	۱/۰۷۹۲	۰/۰۲۴۳
	A6	۵/۷	۴/۶	۰/۸۰۴۵	۰/۹۴۶۴	۰/۹۲۷۰	۰/۰۱۶۴
	A7	۶/۱	۵/۵	۱/۰۸۳۸	۱/۱۵۰۱	۱/۰۶۱۷	۰/۰۲۳۵
	A8	۵/۶۵	۴/۵	۰/۷۶۹۹	۰/۹۲۹۸	۰/۹۱۰۹	۰/۰۱۵۷
	A9	۵/۳۵	۴/۹	۰/۸۳۳۷	۰/۹۱۲۸	۰/۸۱۶۷	۰/۰۱۸۶
	A10	۶/۵	۵/۲	۱/۲۳۰۶	۱/۰۲۸۰	۱/۲۰۵۵	۰/۰۲۱۰
	A11	۶/۶۵	۵/۱	۱/۲۸۸۱	۰/۹۸۸۹	۱/۲۶۱۸	۰/۰۲۰۲
	A12	۶/۰۵	۴/۸	۰/۰۶۶۱	۰/۸۷۶۰	۱/۰۴۴۴	۰/۰۱۷۹
	A13	۷/۳۵	۵/۸	۱/۵۷۳۵	۱/۲۷۹۰	۰/۵۴۱۴	۱/۰۲۶۱
	A14	۶/۳۵	۴/۶	۱/۱۷۴۵	۰/۸۰۴۵	۱/۱۵۰۵	۰/۰۱۶۴
	A15	۶/۵۵	۵/۲	۱/۲۴۹۶	۱/۰۲۸۰	۰/۲۲۴۲	۰/۰۲۱۰
معیارهای منفی	A16	۶/۸۵	۵/۴	۱/۳۶۶۷	۱/۱۰۸۶	۱/۳۳۸۹	۰/۰۲۲۶
	A17	۷/۹	۶	۱/۸۱۷۹	۱/۳۶۸۷	۱/۷۸۰۸	۰/۰۲۷۹
	A18	۸/۲۵	۵/۹	۱/۹۸۲۵	۱/۳۲۳۵	۱/۱۹۲۱	۰/۰۲۷۰
	A19	۷/۷	۵/۴	۱/۷۲۷۰	۱/۱۰۸۶	۱/۶۹۱۷	۰/۰۲۲۶
	A20	۸/۲۵	۵/۹	۱/۹۸۲۵	۱/۳۲۳۵	۱/۹۴۲۱	۰/۰۲۷۰
	A21	۸/۲۵	۵/۵	۱/۹۸۲۵	۱/۱۵۰۱	۱/۹۴۲۱	۰/۰۲۳۵
	A22	۷	۵/۲	۱/۴۲۷۳	۱/۰۲۸۰	۱/۳۹۸۱	۰/۰۲۱۰
	A23	۷/۴	۵/۱	۱/۵۹۵۰	۰/۹۸۸۹	۱/۵۶۲۵	۰/۰۲۰۲
	A24	۸/۹۵	۵/۵	۲/۳۳۳۲	۱/۱۵۰۱	۲/۲۸۵۶	۰/۰۲۳۵
	A25	۷/۸۵	۵/۳	۱/۷۹۴۹	۱/۰۶۸۰	۱/۷۵۸۳	۰/۰۲۱۸

معیارها در روش تاپسیس براساس نسبت فاصله تا «ایده‌آل مثبت» و «ایده‌آل منفی» ارزیابی و رتبه‌بندی می‌شوند. بنابراین در این مرحله با استفاده از فرمول ۱-۸ ایده‌آل‌ها محاسبه شده‌اند. لازم به ذکر است در این پژوهش همه‌ی معیارها مثبت هستند. در گام بعدی میزان فاصله هر گزینه یا شاخص، به ایده‌آل مثبت و منفی با معیار « d^+ » و « d^- » تعریف شده است. در گام آخر بر اساس فرمول ۱-۹، نسبت فاصله که با « cl » تعریف شده، محاسبه شده است. این مقدار بین صفر و یک است. هرچه این مقدار به یک نزدیک‌تر باشد، مؤلفه‌ی مهم‌تری است. نتایج این بخش در

«جدول ۵» ارائه شده است. در این راستا این طور نتیجه‌گیری می‌شود که مؤلفه‌ی A17، A21، A20، A18، A24 و A25 به ترتیب مهم‌ترین مؤلفه‌ها هستند و کمترین فاصله تا ایده‌آل مثبت را دارند و همچنین A6، A8، A9، A4 و A1 به ترتیب بیشترین فاصله از ایده‌آل منفی را دارند و از اهمیت کمتری برخوردار هستند.

جدول ۵. ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی

مؤلفه	d^+	d^-	cd
زیبایی	A1	۱/۳۴۲۲	۰/۰۹۸۳
	A2	۱/۳۰۹۱	۰/۱۲۲۰
	A3	۱/۲۴۱۲	۰/۱۶۵۳
	A4	۱/۴۸۴۱	۰/۰۰۱۰
	A5	۱/۲۰۶۴	۰/۱۹۱۸
	A6	۱/۳۵۸۶	۰/۰۸۵۰
	A7	۱/۲۲۳۹	۰/۱۷۹۶
	A8	۱/۳۷۴۸	۰/۰۷۳۷
	A9	۱/۸۹/۴۶	۰/۰۱۲۲
	A10	۱/۰۸۰۱	۰/۲۷۴۸
	A11	۱/۰۲۳۸	۰/۳۱۲۲
	A12	۱/۲۴۱۲	۰/۱۶۴۹
	A13	۰/۷۴۴۲	۰/۵۰۲۱
	A14	۱/۱۳۵۱	۰/۲۳۵۵
	A15	۱/۰۶۱۵	۰/۲۸۷۳
زیبایی	A16	۰/۹۴۶۸	۰/۳۶۵۰
	A17	۰/۵۰۴۸	۰/۶۶۲۶
	A18	۰/۳۴۳۵	۰/۷۷۰۳
	A19	۰/۵۹۳۹	۰/۶۰۱۷
	A20	۰/۳۴۳۵	۰/۷۷۰۳
	A21	۰/۳۴۳۶	۰/۷۶۹۷
	A22	۰/۸۸۷۵	۰/۴۰۴۱
	A23	۰/۷۲۳۱	۰/۵۱۴۲
	A24	۰/۰۰۴۵	۰/۹۹۷۰
	A25	۰/۵۳۷۳	۰/۴۶۱

با توجه به نتایج ارائه شده در «جدول ۶»، مؤلفه‌های «انسجام و پیوستگی»، «وحدت»، «نظم»، «تنوع» و «تناسبات بصری و هندسه» به ترتیب از کمترین اهمیت و مؤلفه‌های «سرزندگی»، «خاطرات جمعی»، «حس مکان»، «غنای

حسی»، «حضورپذیری» و «اصالت و هویت»، به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی منظر سبزه میدان شهر قزوین رتبه‌بندی شده‌اند. مؤلفه‌های برتر شناسایی شده در این پژوهش، مربوط به بعد ذهنی می‌باشند. درواقع این مؤلفه‌ها براساس ذهنیت ناظر پایه‌گذاری شده‌اند و حس زیبایی ایجاد شده در ذهن افراد بر بستر ارتباط و آگاهی از عرصه‌ی عمومی میدان شکل می‌گیرد.

جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی

بُعد	شمارنده	مؤلفه	امتیاز
ذهنی	A24	سرزندگی	۰/۹۹۷۰
ذهنی	A18	خاطرات جمعی	۰/۷۷۰۳
ذهنی	A20	حس مکان	۰/۷۷۰۳
ذهنی	A21	غناي حسی	۰/۷۶۹۷
ذهنی	A17	حضورپذیری	۰/۶۶۲۶
ذهنی	A25	اصالت و هویت	۰/۶۴۶۱
ذهنی	A19	خوانایی	۰/۶۰۱۷
ذهنی	A23	امنیت	۰/۵۱۴۲
عینی	A13	عناصر طبیعی (پوشش گیاهی، آب و ...)	۰/۵۰۲۱
ذهنی	A22	توالی تباین و ریتم	۰/۴۰۴۱
ذهنی	A16	واکنش‌های احساسی و آرامش	۰/۳۶۵۰
عینی	A11	ایمنی	۰/۳۱۲۲
عینی	A15	دید و چشم‌انداز	۰/۲۸۷۳
عینی	A10	محصوریت و گشایش مناسب (دسترسی و ...)	۰/۲۷۴۸
عینی	A14	تداوم و سلسله مراتب	۰/۲۳۵۵
عینی	A5	خط آسمان	۰/۱۹۱۸
عینی	A7	تقارن و تعادل	۰/۱۷۹۶
عینی	A3	فرم و کالبد	۰/۱۶۵۳
عینی	A12	عناصر شاخص/نماد/نشانه	۰/۱۶۴۹
عینی	A2	مبلمان شهری	۰/۱۲۲۰
عینی	A1	تناسبات بصری و هندسه	۰/۰۹۸۳
عینی	A6	تنوع	۰/۰۸۵۰
عینی	A8	نظم	۰/۰۷۳۷
عینی	A9	وحدت	۰/۰۱۲۲
عینی	A4	انسجام و پیوستگی	۰/۰۰۱۰

پس از بررسی تحلیل‌های ارائه شده در بخش یافته‌ها، اینطور نتیجه‌گیری می‌شود که معیارهای ذهنی سنجش زیبایی‌شناسانه منظر سبزه‌میدان قزوین، در نگاه متخصصان حوزه معماری و شهرسازی، در مقایسه با معیارهای عینی از اولویت بالاتری برخوردار هستند. در این راستا و با توجه به تأیید کلیت روند پژوهش توسط پانل دلفی، می‌توان اذعان کرد که توجه به هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی مؤلفه‌ها امری مهم تلقی می‌شود. بنابراین در این پژوهش مجموعه‌ای از مؤلفه‌های ذهنی و عینی توسط پانل دلفی تأیید شده و در جریان قرار گرفته است. به این صورت که در کنار تعریف ذهنی منظر سبزه‌میدان، تعریف کالبدی میدان نیز مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه، زیبایی‌شناسی منظر سبزه‌میدان یک موضوع پیچیده و چند بعدی تلقی می‌شود که تحلیل و ارزیابی آن در هر دو جنبه باید مورد توجه طراحان منظر و برنامه‌ریزان و طراحان شهری قرار گیرد.

۴. بحث

توجه به هر دو جنبه‌ی عینی و ذهنی در شناسایی، تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه‌ی منظر شهر لازم است. تحلیل و بررسی مطالعات پیشین با نتایج این پژوهش نشان‌دهنده این موضوع است که در فرآیند ادراک و ارزیابی زیبایی‌شناسانه، سیما و منظر به عنوان واسطه درون و بیرون فضاها‌ی عمومی در اولین مرحله، مستقیماً مورد ارزیابی افراد قرار می‌گیرد و کیفیت عوامل سازنده جداره‌های شهری بخش جدایی‌ناپذیر منظر شهری هستند. بنابراین منظر در شهرها یک مشخصه مهم در ارزیابی کیفیت و زیبایی‌شناسی محیط تلقی می‌شود. این موضوع با نتایج پژوهش حقی، کریمی‌مشاور و زلفی‌گل (۱۳۹۶) و اسمعیلی، چاره‌جو و حوریجانی (۱۳۹۹) هم سو است. ابعاد مختلف و متنوع از جمله کیفیت‌های بصری و ابعاد معنایی محیط مصنوع در منظر و جداره‌های شهری از اهمیت بالایی برخوردار است. در نتیجه ابزار ایده‌آل برای ارزیابی کیفیات زیبایی‌شناختی چشم‌انداز می‌تواند ترکیب ابعاد مختلف و متنوع از جمله کالبدی، عملکردی، ادراکی، معنایی و نیازمند توجه همزمان به وجوه مختلف باشد. این اهم در نتایج پژوهش‌های مهذب‌طلاب، کریمی‌مشاور و سجاذزاده (۱۳۹۷)، امین‌زاده (۱۳۸۹) و امین‌زاده‌گوهرریزی، شریفی و فروغی‌فر (۱۳۹۳) نیز تأیید شده است.

این پژوهش از نگاهی جامع و کاملی به مؤلفه‌های تأثیرگذار در مفهوم زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین برخوردار است که مبتنی بر چارچوب مفهومی، متشکل از ۲۵ مؤلفه تدوین، ارزیابی و تحلیل شده است. در این راستا نوآوری پژوهش حاضر بودن مؤلفه‌های زیبایی‌شناسانه در شهر قزوین است که در سایر پژوهش‌ها، این موضوع به صورت جزئی یا تک بعدی بررسی شده است. به عنوان نمونه، می‌توان به قائم‌پناه، مولوی، امیدواریان (۱۴۰۲) و منتظرالحجه و همکاران (۱۳۹۷) به عنوان پژوهش‌هایی مبتنی بر بعد صرفاً کالبدی و هلنگ و همکاران (۲۰۲۲) و نامی، بمانیان و انصاری (۱۳۹۴) به عنوان پژوهش‌هایی مبتنی بر بعد صرفاً ذهنی اشاره کرد. این پژوهش را می‌توان از لحاظ به‌کارگیری روش تحقیق مناسب، تأکید بر مؤلفه‌های شاخص ابعاد عینی و ذهنی در زیبایی‌شناسی منظر و روند ارزیابی آن به مثابه رویکردی نو در این مقوله تلقی کرد.

۵. نتیجه گیری

منظر شهری عرصه‌ی ملموس ارتباطی انسان با پدیده شهر است. در تعامل بین انسان و شهر، منظر بصری، اجزا و عناصر محیط را به نمایش می‌گذارد. بنابراین منظر در ابتدا یک مفهوم عینی است که به وسیله‌ی عوامل فیزیکی و ویژگی‌های ملموس محیط ظهور و بروز می‌یابد و در ادامه مجموعه‌ای از محرک‌های محیطی که در ادراک انسان ریشه دارند و براساس لایه‌های فرهنگی و اجتماعی فرد و جامعه پایه‌گذاری شده‌اند، در این فرآیند تأثیر می‌گذارند. در نتیجه منظر شهر یک مفهوم عینی و ذهنی است که ارزش‌های تصویری و ذهنی شهر را در معرض نمایش و ادراک قرار داده و زمینه و بستر تجربیات زیبایی‌شناسانه از محیط را فراهم می‌کند و نشان دهنده این موضوع است که تمرکز خاصی بر وجوه ذهنی یا ادراکی و کالبدی یا بصری وجود ندارد؛ درواقع زیبایی‌شناسی منظر را می‌توان به‌وسیله فاکتورهای متنوع در ابعاد عینی و ذهنی تعریف کرد. در این پژوهش با هدف ارزیابی زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین، مؤلفه‌های تأثیرگذار در زیبایی‌شناسی به وسیله‌ی روش تاپسیس رتبه‌بندی شده‌اند.

توانایی این فضا در جذب افراد در گروه‌های سنی و جنسیتی مختلف، تنوع عملکردی و فعالیتی محیط را ایجاد می‌کند. در این بستر با استفاده از اهرم‌های کنترل اجتماعی، تعاملات اجتماعی و حضور پذیری، حس تعلق به مکان افراد پایه‌گذاری می‌شود. تجربه ویژگی‌های ملموس از طریق حواس مختلف، خاطرات جمعی حاصل از حضور پذیری در فضا و خلق تجربیات گوناگون، در ارتقاء نگاه زیبایی‌شناسانه به کیفیات محیطی سبزه‌میدان شهر قزوین تأثیرگذار است و هویت و اصالت محیط را زمینه‌سازی می‌کند. در نتیجه براساس کیفیات محیطی مطلوب و زیباشناسانه به عنوان یک فضای زیبا و جذاب تعریف شده‌است.

نگاه زیبایی‌شناسانه منظر سبزه میدان شهر قزوین پیچیده و متشکل از عوامل متعدد و گوناگون است. بنابراین همواره هر دو بعد ذهنی و عینی و مؤلفه‌های مربوطه در بررسی زیبایی‌شناسی منظر سبزه میدان شهر قزوین، موثر هستند و در فرآیند ادراک و ارزیابی محیطی به صورت مکمل یکدیگر عمل می‌کنند. در نهایت موارد ذیل به عنوان پیشنهاد برای تحقیقات آتی برای پژوهشگران، طراحان منظر و مسولان شهری ارائه می‌شود:

- در زمینه‌ی طراحی و ارزیابی منظر شهری به هر دو جنبه‌ی ذهنی و عینی مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی توجه توأمان شود.
- با توجه به کمبود موارد مشابه در زمینه‌ی ارزیابی زیبایی‌شناسانه‌ی مناظر شهری، پژوهش‌های کاربردی در این حوزه با رویکردهای مختلف خبره محور و مردم محور انجام پذیرد تا نتایج آن راهنمایی برای مسولان و طراحان شهری باشد.
- نظر به نتایج بدست آمده از این پژوهش، پیشنهاد می‌گردد مؤلفه‌های «انسجام و پیوستگی»، «وحدت»، «نظم»، «تنوع» و «تناسبات بصری و هندسه» در ارتباط با ارزیابی و بهسازی نمونه موردی مذکور (سبزه‌میدان قزوین) نیازمند توجه بیشتر هستند تا ارتقای کیفیت منظر میدان باعث اثرگذاری بیشتر بر فضای شهری شود.

کتاب‌نامه

۱. اسمعیلی، ف.، چاره جو، ف.، و حوریجانی، ن. (۱۳۹۹). تحلیل و ارزیابی جداره‌های شهری با تأکید بر زیبایی‌شناسی بصری، با استفاده از روش شبکه‌بندی (نمونه موردی: خیابان انقلاب سنج). *باغ نظر*، ۱۷ (۸۲)، ۶۸-۷۸.
۲. امین‌زاده، ب. (۱۳۸۹). ارزیابی زیبایی و هویت مکان. *هویت شهر*، ۴ (۷)، ۳-۱۴.
۳. امین‌زاده گوهرریزی، ب.، شریفی، م.، و فروغی‌فر، م. (۱۳۹۳). مقایسه ادراک زیبایی منظر شهری از نظر متخصصان و کاربران مطالعه موردی: میدان عدل خمینی، مشهد. *فصلنامه مطالعات شهری*، ۳ (۱۰)، ۷۳-۸۰.
۴. امین‌زاده، ب. (۱۳۹۴). *ارزش‌ها در طراحی منظر شهری، پایداری، زیبایی و هویت*. تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۵. ایروانی، م.، و خداپناهی، م. ر. (۱۳۷۱). *روانشناسی احساس و ادراک*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۶. آقابزرگ، ن.، و متدین، ح. (۱۳۹۳). زیبایی‌شناسی میدان ایرانی - تحلیل کالبدی میدان‌های تاریخی ایران. *منظر*، ۶ (۲۶)، ۱۸-۲۳.
۷. آل‌هاشمی، آ.، و منصوری، س. ا. (۱۳۹۶). منظر؛ مفهومی در حال تغییر (نگاهی به سیر تحول مفهوم منظر از زینسانس تاکنون). *باغ نظر*، ۱۴ (۵۷)، ۳۳-۴۴.
۸. آیوازیان، س. (۱۳۸۱). زیبایی‌شناسی و نقد آن در خواستگاه معماری. *مجله هنرهای زیبا*، ۱۲، ۶۴-۶۹.
۹. بهزادپور، م. (۱۳۹۹). مکان و لامکان. تهران: انتشارات طحان.
۱۰. پاکزاد، ج. (۱۳۹۱). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
۱۱. توپچی خسروشاهی، م.، ثقفی اصل، آ.، ستارزاده، د.، و ستاری ساربانقلی، ح. (۱۴۰۰). ارزیابی تحقق‌پذیری شاخص‌های کیفیت فضاهای عمومی شهری بر مبنای دیدگاه کرمونا (مطالعه موردی: شهر تبریز). *جغرافیا و توسعه فضای شهری*، ۱ (۲)، ۱۷۹-۱۹۶.
۱۲. جعفری‌ها، ر. (۱۳۹۶). زیبایی‌شناسی منظر شهری، با تکیه بر آراء اندیشمندان اسلامی (مبانی). قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین.
۱۳. حقی، م.، کریمی‌مشاور، م.، و زلفی‌گل، س. (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت منظر فضاهای عمومی شهری، (مطالعه موردی: میدان امام شهر همدان). *محیط‌شناسی*، ۴۳ (۳)، ۵۴۱-۵۲۹.
۱۴. حقیریان، ش.، سجاذزاده، ح.، و کریمی‌مشاور، م. (۱۳۹۵). اولویت بصری میدان‌ها شهری از منظر کاربران (نمونه موردی: میدان‌های شهر همدان). *آمایش محیط*، ۹ (۳۵)، ۲۳-۴۲.
۱۵. ریخته‌گران، م. (۱۳۸۴). *هنر از دیدگاه مارتین هیدگر*. تهران: فرهنگستان هنر.
۱۶. شعبان‌جولا، ا.، و زندیه، م. (۱۳۹۴). ارزیابی نقش منظر شهری در امنیت شهروندان (مطالعه موردی: شهر قزوین). *باغ نظر*، ۱۲ (۳۲)، ۹۱-۱۰۲.
۱۷. فتاحی، بمانیان، و صارمی. (۱۴۰۰). ارزیابی مفاهیم زیبایی‌شناسی و منظر شهری در انعطاف‌پذیری مجتمع‌های مسکونی. *فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۳ (۲)، ۴۹۰-۵۰۵.

۱۸. قائم پناه، ن.، مولوی، ا.، و امیدواریان، م. (۱۴۰۲). بازشناسی شاخص‌های عینی - کالبدی در زیبایی‌شناسی جداره شهری با اولویت‌بندی ادراکات فردی (مورد پژوهی: پیاده راه ارم شهر قم). *فصلنامه برنامه ریزی توسعه شهری و منطقه ای*، ۸ (۲۶)، ۸۷-۱۱۶.
۱۹. قره‌بگلو، م.، نژادابراهیمی، ا.، و جاویدمه، م. (۱۳۹۵). شناسایی معیارهای طراحی منظر شهری با رویکرد پاسخ دهی محیطی (نمونه موردی: سرای محله جمالزاده). *نشریه شهرسازی و معماری هفت‌شهر*، ۱۰۳-۱۱۷.
۲۰. کریمی، م. (۱۳۸۹). زیبایی برج از نگاه شهروندان؛ بررسی رویکرد زیبایی‌شناسانه شهروندان تهرانی به ساختمان‌های بلند. *منظر*، ۱۱، ۵۶-۶۱.
۲۱. کریمی، م. (۱۳۹۹). بازشناخت ابعاد عینی و ذهنی زیبایی‌شناسی معماری اسلامی در دوران معاصر. *مطالعات هنر اسلام*، ۱۶ (۳۷)، ۲۴۵-۲۶۲.
۲۲. کریمی‌مشاور، م. (۱۳۹۲). رویکردها و روش‌ها در زیبایی‌شناسی شهری. *باغ نظر*، ۱۰ (۳۴)، ۴۷-۵۶.
۲۳. گلکار، ک. (۱۳۸۷). محیط بصری شهری؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار. *فصلنامه علوم محیطی*، ۵ (۴)، ۹۵-۱۱۴.
۲۴. منتظرالحججه، م.، نوکار، ب.، شریف نژاد، م.، و فتوحی، ز. (۱۳۹۷). سنجش شاخص‌های کالبدی مؤثر بر مؤلفه زیبایی‌شناسی در توسعه‌های شهری معاصر (مطالعه موردی: نواحی آماده‌سازی شده در شهر یزد). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۸ (۲۹)، ۵۸-۴۵.
۲۵. منوری، م.، دارایی، س.، زادمهدی، ج. (۱۳۹۷). *ارزیابی اثرات دیداری و منظر*. تهران: تالاب.
۲۶. موسوی‌رکنی، س. (۱۳۹۴). نقد و بررسی عینیت زیبایی‌شناختی از منظر فرانک سیبلی. *فصلنامه کیمیای هنر*، ۵۳-۵۴۱.
۲۷. مهذب‌طالب، م.، کریمی‌مشاور، م.، و سجاذزاده، ح. (۱۳۹۷). نگرش‌ها در زیبایی‌شناسی منظر شهری. *فصلنامه برنامه ریزی توسعه شهری و منطقه ای*، ۳ (۶)، ۸۱-۱۱۱.
۲۸. نامی، م.، بمانیان م و انصاری، م. (۱۳۹۴، دی). زیبایی‌شناسی و ادراک در منظر شهری. *کنفرانس ملی مهندسی معماری، عمران و توسعه شهری*.
۲۹. نقی‌زاده، م.، ثقه‌الاسلامی، ع.، و بشیری، س. (۱۳۹۲). فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی‌شناختی ایرانی - اسلامی (نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران). *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۱۱، ۵۱-۴۱.
۳۰. وحدت، س.، سجاذزاده، ح.، و کریمی‌مشاور، م. (۱۳۹۵). تبیین ابعاد مؤثر بر منظر خیابان به منظور ارتقای خوانش منظر فضاهای شهری؛ مطالعه موردی: خیابان‌های بافت مرکزی شهر همدان. *فصلنامه مدیریت شهری*، ۱۷-۳۶.
۳۱. یوسفیان، ج. (۱۳۷۹). نگاهی به مفهوم زیبایی‌شناسی. *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز*، ۱۳۸-۱۴۲.

32. Abdulhussain, L., Abdulhussain, K., & Hameed Haddad, A. (2023). Rhythm Phenomenology in Architecture and Building Design. *International Journal of Construction Supply Chain Management*, 13(1), 17-36

33. Antrop, M. (2006). Sustainable landscape contradiction, fiction or Utopia ?. *Landscape and Urban Planning*, 75, 187-197.

34. Atashinbar, M. (2009). Continuity of identity in the urban landscape. *Bagh-e Nazar*, 45-56.
35. Bentley, I. (1985). *Responsive Environments*. Architectural Drawing.
36. Clay, G., & Smith, R. (2004). Assessing the validity and reliability of descriptor variables used in scenic analysis. *Landscape and Urban Planning*, 66-239.
37. Golivets, M. (2011). Value of Forest Landscape. Swedish University of Agricultural Sciences.
38. Thurstain-Gowdwin, M., & Batty, M. (2001). The Sustainable Town Center. *Planning for a Sustainable Future*. London: Routledge
39. Hong, X.; Zhang, W.; Chu, Y.; Zhu, W. Study on Subjective Evaluation of Acoustic Environment in Urban Open Space Based on "Effective Characteristics". *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19, 9231.
40. Ipek, F. (2022). On Atmosphere as a Visual Phenomenon in Architectural Aesthetic. H. R Husain *HERITAGE AND THE CITY: Values and Beyond* 1-11. Istanbul: Cinius Yayanlari.
41. Jafariha R., Ansari M., & Bemanian M. (2018). Landscape Perception Indicators Based on Islamic Aesthetics (Case Study: Three Instances in Qazvin, Iran). *Naqshejahan*; 7 (4), 11-29.
42. Jafariha, R., Daneshkar Arasteh, M., Pourali, B., & Moulaii, M. (2022). The aesthetical perception of residences in the north and south of the city regarding residential building Facades. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 12(1), 5-18.
43. Lang, J. (1987). *Creating Architecture Theory; the Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. Van Nostrand Reinhold.
44. Liu, M., & Schroth, O. (2019). Assessment of aesthetic preferences in relation to vegetation-created enclosure in Chinese Urban Parks: A Case Study of Shenzhen Litchi Park. *Sustainability*, 11, 1809.
45. Lothian, A. (1999). Landscape and the philosophy of aesthetic: is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the beholder. *Landscape and urban planning*, 180-198.
46. Mao, Q., Hu, C., Guo, Q., Li, Y., Liu, M. (2023). How does vegetation landscape structure of urban green spaces affect cultural ecosystem services at multiscale: Based on PLS-SEM model. *Forests*, 14, 1401.
47. Mundher, R., Shamsul A. B., Suhardi M., Mohd J. M. Y., Ammar A., Azlizam A., & Hangyu G. (2022). Aesthetic quality assessment of landscapes as a model for urban forest areas: A systematic literature review. *Forests* 13, (7), 991.
48. Nasar, J. (2011). Environmental Psychology and Urban Design. *Companion to Urban Design*. London: Routledge.
49. Nijhuis, S., Lammeren, V., & Hoeven, F.V. (2011). *Exploring the Visual Landscape. Advances in Physiognomic Landscape Research in the Netherlands*. IOS press.
50. Ralph, R. (1976). *On Identity of Place*. London. Pion Press.
51. Sakhaei, H., Gu, N., & Looha, M.A. (2023). Assessing the association between subjective evaluation of space qualities and physiological responses through cinematic environments' emotion-eliciting stimuli. *Front. Psychol*, 13:1012758.
52. Salahi, S., & Moztarzadeh, H. (2023). Providing design solution of urban facade based on the aesthetics principles of colors, case study: Afifabad Street, Shiraz. *Space Ontology International Journal*, 12(1), 61-76.
53. Skrivanova, Z., & Kalivoda, O. (2010). Perception and assessment of landscape aesthetic values in the Czech-Republic – a literature review. *Journal of Landscape Studies*, 3, 211-220.
54. Tibbalds, F. (2000). Making People-friendly towns; improving the public environment towns and cities. USA: Taylor & Francis.
55. Wang, S., & Gu, K. (2020). Pingyao: The historic urban landscape and planning for heritage-led urban changes. *Cities*, 97, 102489.